

SOMOGY

IRODALOM • MŰVÉSZET • KULTÚRA

Érték és értékválság – Somogy-ankét

ALBERT Gábor • ÁCS Margit • BERTHA Zoltán • KÁNTOR Lajos •
LÁNG Gusztáv • MÁK Ferenc • MÁRKUS Béla • POMOGÁTS Béla
• RIGÓ Béla • RÓNAY László • VASY Géza

Próza

CZIGÁNY György • CSERNÁK Árpád • KÓSA Csaba

Vers

GYÓRI László • LÁZÁR Balázs • SIMEK Valéria • SOMOS Béla
• SZIGETI Lajos • TORNAI József

Interjú

ALBERT Zsuzsa beszélgetése GERZSON Pállal

Esszé

FECSKE András • LUKÁTS János

NEGYVENEGYEDIK ÉVFOLYAM

1.

2013. JANUÁR–MÁRCIUS

TARTALOM

ÉRTÉK ÉS ÉRTÉKVÁLSÁG – SOMOGY-ANKÉT

POMOGÁTS Béla: Értékkörzés vagy értékválság?	3
ALBERT Gábor: Kánonok fogságában	5
ÁCS Margit: Előítéletek, stigmák	7
BERTHA Zoltán: A magyar irodalom teljességéért	9
KÁNTOR Lajos: Az irodalom (h)arcai	12
LÁNG Gusztáv: Irodalmi értékrend	13
MÁK Ferenc: Értékválság vagy felszabadultság?	15
MÁRKUS Béla: Régi és új kánon	18
RIGÓ Béla: Az érték-mérték antinómiái	20
RÓNAY László: Árokásás helyett	23
VASY Géza: Az értékek hullámmozgása	26

SZÉPIRODALOM

CSERNÁK Árpád: A közkatona	29
TORNAI József: A költő agya; A pillanat	39
GYŐRI László: Fordított pohár; Üveglap; Egy énekóra emlékére	42
CZIGÁNY György: Kvartett Ottlikéknál	45
KÓSA Csaba: A zongora	51
SZIGETI Lajos: Égi folyó; Néhány mondat; Macskák; Évközi Vasárnap	53
LÁZÁR Balázs: Lamentáció József Attila első sírhelyénél; akkor utoljára ...	55
SOMOS Béla: Írásjelek közt; Isten; A lírikus monológja	57
SIMEK Valéria: Érlelődő csend; Csillagmorzsák	59

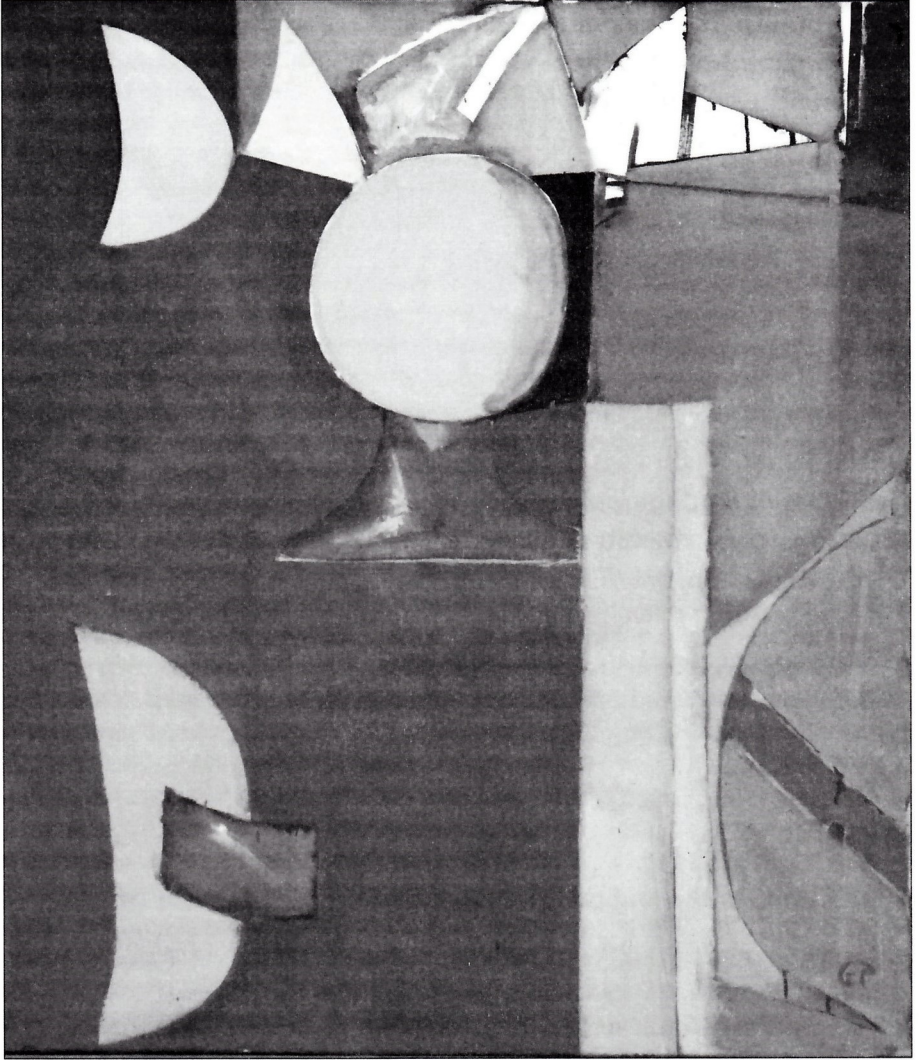
INTERJÚ

ALBERT Zsuzsa: A teljesült virágzás (Beszélgetés GERZSON Pállal)	60

IRÁNYTŰVEL

FECSKE András: A múlt terhének keresztvása	70
LUKÁTS János: Két fél élet – egy teljes halál?	75

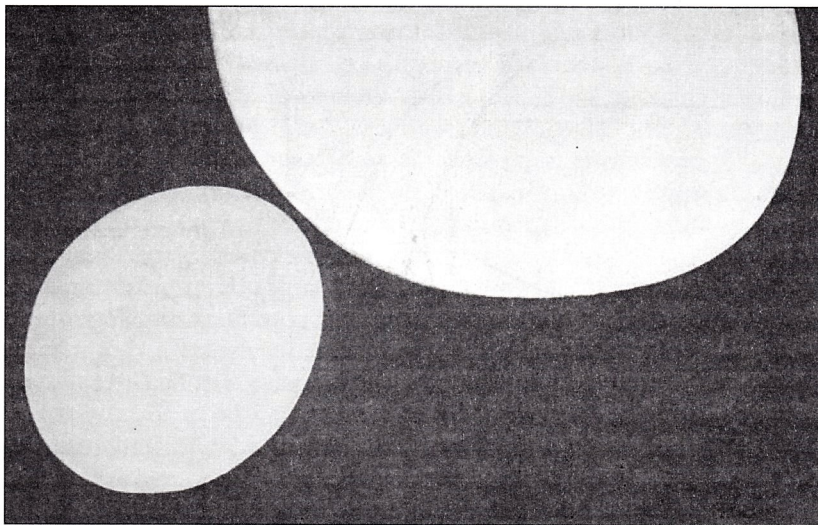
E számunkat Gerzson Pál műveivel illusztráltuk

Tudomásul kellene venni, hogy a kánon nemcsak többféle lehet, hanem mindig több szintje van. Az irodalomtörténeti kánonban minden értéknek benne kellene lennie, ízlésektől függetlenül, s legfeljebb annyi lehetne az eltérés, hogy hol az egyik, hol a másik irányzat, szerző, mű kap nagyobb hangsúlyt. Az iskolai törzsanyagba sajnos viszonylag kevesen kerülhetnek csak be, s akiknek a neve szerepel, azok is sokszor egy névsorban kapnak helyet, amelyből néhány szerző tanítandó, egy-két művel vagy műrészlettel. Az új tantervnek előnye, de hátránya is, hogy – a tavaly a sajtóban harsogott véleményekkel ellentétben – igen nagy tanári szabadságot ad a szerzők és a művek megválogatásában. Nyíró József sem vált kötelezővé, csak bekerült egy névsorba. Elgondolkodtató viszont, hogy Tamási Áronnak a nevét sem írták le. A kortárs irodalomból pedig egyedül Kertész Imrét nevezték meg, tehát teljes a szabadság. Remélhetően a tankönyvek azért orientálni fognak, mert egyetlen tanártól sem lehet elvárni, hogy széleskörű tájékozottsággal rendelkezzen. Bizonyára nem mind-egyikük tudja, hogy „kortárs” író Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Bertók László, Bodor Ádám, Ágh István, Szilágyi István vagy Esterházy Péter, és lezárult életművével is kortársunk az utóbbi években elhunyt Bella István, Gion Nándor, Lázár Ervin, Nagy Gáspár, Szabó Magda vagy Utassy József.

Megnyugtató, hogy a közoktatásban nem történt meg a nemzeti irodalmi kánon radikális átalakítása. Az viszont kérdéses, hogy a bölcsészkarok milyen tanárnemzedékeket fognak kibocsátani, hogy azok milyen irodalomszemlélettel fogják értelmezni és tanítani a nem kis részben általuk kiválasztott alkotókat és szövegeiket. Nem fogják-e esetleg „röghöz kötésnek” érezni azt, hogy Magyarországon tanítanak magyar nyelvet és irodalmat, történelmet, bármi mást.

főt. Az állandó harc és visszavonulás a végsőkéig kimerítette a seregtest alakulatait. A német hadvezetés az augusztus elsején kitört varsói felkelés leverésére akarta bevetni a lovashadosztályt, de a hagyományos lengyel-magyar barátságra hivatkozva, az újonnan kinevezett hadosztályparancsnok, Ibrányi Mihály vezérőrnagy erre nem volt hajlandó.

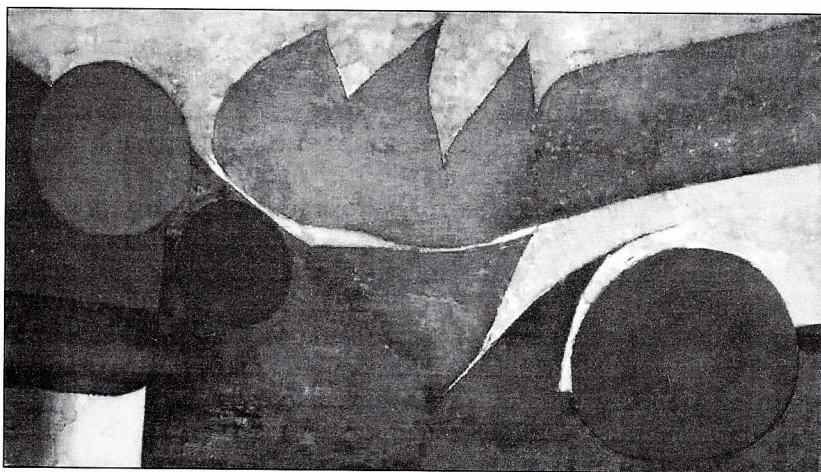
Románia 1944. augusztus 13-i háborúból való kiválása után, az ország veszélyeztetettsége miatt a lengyel területen levő magyar alakulatokat hazaszállították. A huszárhadosztály csapatait szállító szerelvények október elejére érkeztek meg Magyarországra. Német nyomásra a bomladozó déli arcvonal sűrűtő megszilárdítása és megmentése érdekében – pihenés és rendezés nélkül – egyből a Duna–Tisza között vetették be őket.

Az I. huszárhadosztály csapatainak helyzete október 25-ét követően tragikussá vált, hiszen a Budapest mielőbbi elfoglalására előretörő, szovjet és román erők, nevezetesen a szovjet 46. hadsereg egyik támadási irányába került. Október 31-ig folytatott súlyos, elhárító harcokat a Kecskemét-Nagykőrös vonalat elérte ellenséges csapatokkal.

1945. január 10-étől előbb a Vértessomlyó nyugati részén foglalt el védőállást, majd a Székesfehérvár és a Balaton között végrehajtott sikeres német támadással egy időben ellenőrzése alá került a Vértessomlyó keleti része.

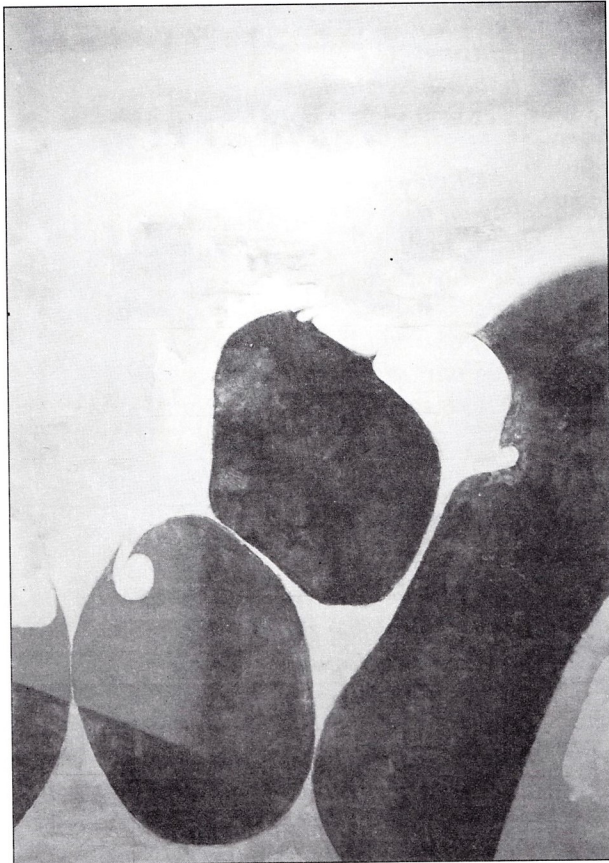
A szovjet hadsereg március 18-i nagyarányú támadó hadművelete végül véget vetett a Vértessomlyóban folytatott további ellenállásnak. Az I. huszárhadosztály megmaradt állományával a Kisalföld irányában szorult ki az ország területéről. Utolsó kisebb bevetései Ausztriában voltak. Menyhárt Boldizsár ezekben már nem vett részt. Nem akarta elhagyni az országot, a további harcokat hiábavalónak találta, és minél előbb szeretne látni a családját, a lovait.

Az Ausztriában tartózkodó állományra rövid amerikai fogság várt, Boldira kilenc év a GULAG-on.

*Ez itt a most, ne lélegezz mély
kő-levegőt. A pillanat
halott szájával is nevetgél*

*rajtad: vénséged foglya vagy,
és vadász is, löni szeretnél,
de hát az üres lég a vad!*

megyei Andrásfa és Esztergom között, majd 1956 után – ugyancsak szerencsésen –, egy vagonban utazva megérkezik Budára. Ahol több lakást is megjárva, az első kerületi Vám utcában nyer elszállásolást, fél évszázadra.

Ott lakott tehát, míg el nem érkezett az idő: a napokban meg kellett válnom tőle. Vigasz számomra, hogy sorsa ezután is ismerős lesz előttem, baráti család fogadta be tágas velencei házába.

Egy páncéltőkes zongora súlya közelíti a fél tonnát. Szállítását ma már csak ritkán vállalják a fuvarozók – én, jó szerencsémre, találtam három derék embert, akik nekiveselkedtek a nem mindennapi munkának. Az ötszáz kilós hangszert végül úgy „sétáltatták” le a második emeletről az utcán várakozó bútorszállító kocsijukhoz, hogy egyetlen karcolás nem ejtődött rajta.

Azonban amikor az első és a második emeleti lépcsőfordulóhoz érkeztek, számukra is megdöbbenő módon, a zongora egyszerre megszólalt. Olyan erővel, olyan hangosan, mintha valaki felhajtotta volna a klaviatúra lezárt fedelét, és a billentyűzeten végigfuttatta volna egy Mozart hangverseny dallamát. Az első emeleti ajtók kinyíltak, a viharos zenehangok kihívták a lakókat a lépcsőházba.

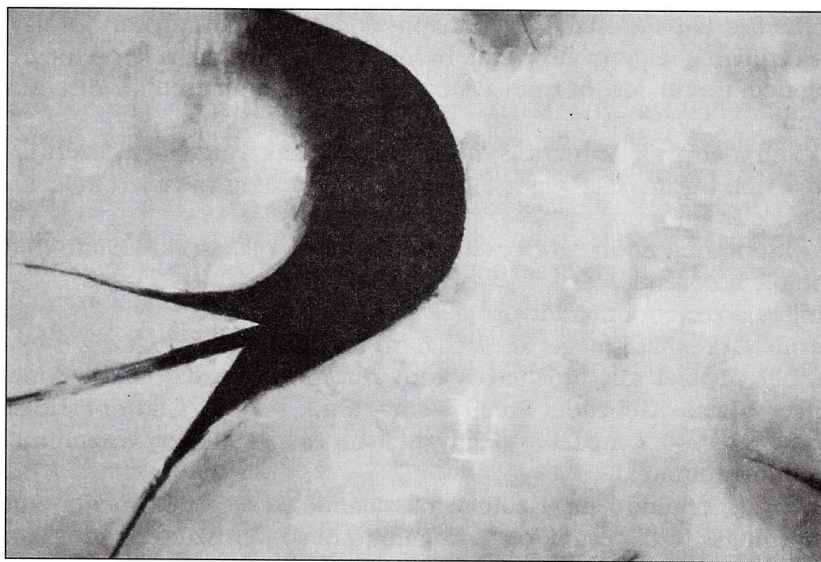
– Ki játszik itt? – kérdezte a tekintetük.

Aztán a zene elhallgatott, és a zongora hangszekrénye – valami furcsa, fájdalmas hangot hallatva – csak a kapualjban pendült meg még egyszer, talán egy rövid másodpercre.

Búcsúzásként.

Sunt lacrimae rerum. Hát hogyne lenne igaza Vergiliusnak.

Sírni tudnak a tárgyak.

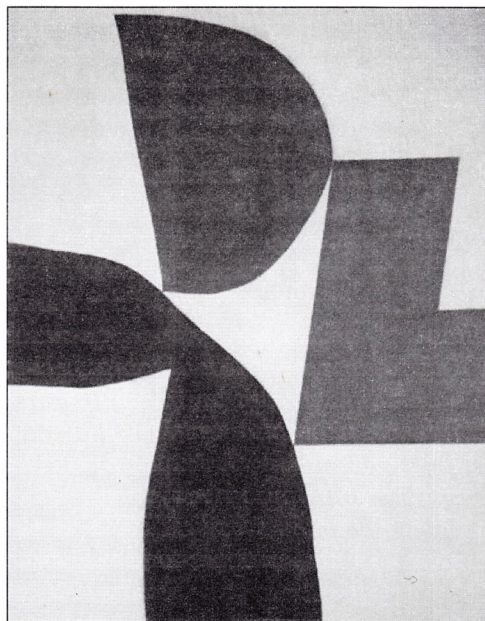

akkor utoljára

Mama emlékének

*abogy ott feküdt
kozmoszhideg testtel
félíg nyitott szeméről
visszapattant a pillanat
abogy ott feküdt
kitátott szájjal
mely fájdalmas üregként
a végtelenbe szakadt
abogy ott feküdt
csöndfalak közé zárva
sárga örökkévaló
mozdulatlanságba'
mintha így üzent
volna még valamit
védtelen kis árva
akkor utoljára
kezdő balandóknak
a halbatatlanságba*

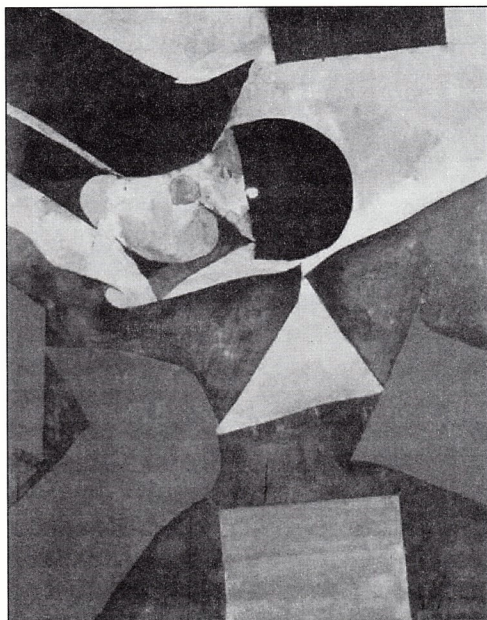
A lírikus monológja

Elég, hogy én legyek versemnek hőse mindig
első és utolsó mindegyik vagonban
hogyha hősködtem, csak magamtól loptam
a bírák, nem tudom, ezt majd hogy tekintik

Bűvös körömből van még mód kitörnöm
a vak dió is lehull mind a fáról
koppan, gurulász, és közel vagy távol
földbe fogódzik, nem börtön e börtön

a gondolat, a vágy, mint fönt a vércse
a várbörtönből látható madár
kötőszavakkal játszik, *igen, bátha, mégse*

egy célt, egy álmot minden nap talál
megszúrja ujját, vére tinta lesz
a tüvel ír, napra nap újrakezd

INTERJÚ

Legendás interjúk

A TELJESÜLT VIRÁGZÁS

GERZSON Pállal beszélget ALBERT Zsuzsa

Albert Zsuzsa: – Gerzson Pál kiállítás előtt áll megint.

Gerzson Pál: – Mindig kiállítás előtt áll az ember.

– *Képei színgazdagsága, mozgalmassága arról tanúskodik, hogy vállalni tudja, mondhatnám vállán bordozza a körülötte zajló teljes életet. Szigligrigeten tölti a nyarakat, az egész Pannon Dunántúlt magáénak vallja. Életszeretete például abban is megnyilvánul, hogy a Borakadémiának is alapító tagja. A Berzsényi Társaságban találkoztunk évtizedekkel ezelőtt, a Berzsényi Társaság polgári szervezésű társaság, akkoriban szinte egyedülálló lehetőség volt arra, hogy jóakarató irodalom- és művészetkedvelő emberek időnként összejöjjenek és megbeszéljék a dolgaikat. Meg az ország dolgait is. Művészek és művészetkedvelők. Azért szerettem.*

– És az, hogy Berzsényi volt a szimbólum, teljesen megfelelt az igényeimnek, mert hiszen Berzsényi akkora figurája a magyar múltnak, egyáltalán szellemi életünknek, mint hagyomány is csodálatos.

– *Múltkoriban azt mondta, milyen nagyszerű, hogy megismerte Szini Gyula novelláit; szóval lelkes olvasó is, aztán olvasok egy riportot, amelyben arról írnak, hogy a Parlamentben áll egy csodálatos nagy váza, amelyet maga festett, és úgy festett meg, hogy versidézeteket festett bele. Hogy jutott ez eszébe? Én nem láttam.*

– Hát meg kéne nézni. Szóval ez úgy volt, hogy – Szini Gyula először: a nagy, torony emberek között abban a kultúrában, akiket kevésbé emlegetnek – lehet, hogy ez így igazságos – azért nagyon jók voltak a maguk idejében. Cholnoky Viktor például, meg ilyenek. Amikor az ember kezébe kerül, örömmel olvassa ezeket, éppen itt van egy lap, az Életünk, Szini Gyula-novella: Fekete tulipán. Nagyon jó. Rövid, és az egyik grafikus barátom, Szemethy Imre, úgy találta, hogy ő ezt végigrajzolja. Nagyon szép. Nézze meg. A másik dolog, a váza: ez a millennium tiszteletére készült, ott azon kellett gondolkoznom, hogy mi az a lehetőség, amivel a millennium szellemét az ember megjeleníti. Arra gondoltam, hogy egyrészt, mint a középkori miniátorok, az ember lerajzolja századok eseményeit, esetleg átmásol, mondjuk kódexekből, de itt stílusterés nélkül ezt nehéz lett volna megcsinálni, mert még a kezdeti, Árpád-kori századokra lehet, de aztán mit csinálunk a XVIII. századtól, ott már nem voltak ilyenfajta illusztrációk. Úgyhogy erről le kellett mondanom.

De volt egy nagyon érdekes motívuma a herendieknek, egy kínai motívum, virágos rét, növényekkel, lepkékkel, madarakkal, virágokkal, és nagyon sűrűn teleburjánzik a felület. Ott találtam ki, hogy ebbe a dús vegetációba szépen be

lehet építeni betűket, anélkül, hogy kirína belőle, hanem beleolvad ebbe a dologba, mint a virágok. Másik részről meg arra gondoltam első pillanatban, hogy olyan idézetek legyenek, hogy a *magyar* szó legyen benne: Talpra magyar, Ne bánts d a magyart, meg ilyesmi, aztán mondtam költő barátomnak, Szepesi Attilának, hogy gyűjtsön ki ilyen dolgokat. Az volt a véleménye, hogy ennek nincs annyira értelme, inkább nagyon szép sorokat. Volt körülbelül ötven idézet, és ez az ötven idézet fölkerült a váza felületére, körbevéve a virágokkal meg a pillangókkal, teljesen homogén felületet ad. Egyébként érdekes módon az emberek mindig kíváncsiak, minden szöveget elolvasnak. Ha nem szöveg, akkor megnézik, szereznek egy benyomást és kész. Ez odahívta az embereket és körbejárják, s ha már elolvas hármát, akkor már a többit is, és ezzel, hogy kiszedik azt az ötven idézetet, tulajdonképpen kapnak egy képet az évezred magyar költészetéből, gyönyörű sorokat. Mondjuk, az utolsó Weöres Sándor, időrendben vele fejeződik be, az első meg egy XII. századi himnusz.

– *Mindez arra enged következtetni, hogy egyébként is lényeges része lehet az életének az irodalom. Mit jelent az egy festő számára?*

– Az irodalommal együtt él az ember. A zenével is így van. Nem lehet zene nélkül élni, és nem lehet irodalom nélkül sem. Festő vagyok, nekem a festészet teljes egészében érdekes, az irodalom talán nem így, különösen nem a kortárs irodalom. Az iskola azért rendezi valamennyire, a klasszikusokat az ember végigolvassa, megvan a lehetőség, hogy megszeresse, tehát az ízt is megérezze. Annak idején a kötelező olvasmányokat elolvastam, és elolvastam körülötte még amit lehetett. De volt egy hiányérzetem, mégpedig az, hogy leérettségiztem, de a magyar irodalmat körülbelül Reviczky Gyulánál hagytuk abba. Az utána következőket én valami iszonyú vad modernségnek éreztem, holott akkor már azok is klasszikusok voltak.

– *Ez a kőszegi gimnázium volt.*

– Igen. Kosztolányi és Ady önképzőköri dolog volt. Én például Kosztolányi-ból érettségiztem. Akkor szerettem meg, de hozzá kell tennem, hogy akkor olvastam. És azt is, hogy a tanárom először adott nekem egy verseskötetet, amiben sok verse volt, nem az összes, de sok, utána *Erős várunk a nyelv* című esszégyűjteményét, hogy ez is Kosztolányi. Ezeket én nagyon nagy élvezettel olvastam, meg azt hiszem, a modern költőkről.

– *Ez egyik fordítás-antológiája.*

– Igen. Ott valamit megéreztem, hogy mi az irodalom, s mi a modern irodalom.

– *Egyébként a modern festészetben is, meg a modern irodalomban is, talán a filozófiai tartalom fontosabb, mint régebben volt. Az, hogy nem egy-az egyben ábrázol, hanem az ábrázolás mögötti a fontosabb.*

– Azt hiszem, hogy itt egy alapvető szemléleti különbség van. Valahol a XIX. században történt valami, ahogy az alkotók másképp közelítették meg a feladataikat. Tehát mondjuk, a festészetben: akkor jöttek rá a festők, hogy önmaguknak festenek. Élnek egy életet, és abban rengeteg olyan motívum van, amit meg kell festeni, ami megragadható a festészet nyelvén, s elkezdtek csinálni. Az impresszionisták ugye! Például ez nem volt elképzelhető a XVII. században, még a XVIII.-ban sem nagyon, de a XIX. századtól természetes volt. Aztán a

magyar festészet, ami inkább a XIX.-XX. században bontakozott ki a maga nemzeti karakterével, az meg már egyenesen csak ezzel foglalkozott, úgyhogy nekem ez jelentette a modern festészetet, ez jelentette a modern irodalmat, és talán a modern zenét is. De én még ma is hordozom magamban ezt a régi, gyerekkori emléket, hogy én modernnek érzem még mindig Kosztolányit és klasszikusnak érzem mondjuk Arany Jánost. Holott annyi különbség nincs közöttük, hogy az ember azt a cezúrát megvonja, mert Kosztolányi ma már klasszikus, és Berzsenyi, hogy róla is beszéljünk, Berzsenyinek olyan kifejezései vannak, olyan sorai vannak, amiket azóta se írt le költő. Nagyon modernnek.

– *Nem változott olyan sokat az életünk. Azt az életérzést, amit Kosztolányi kifejez A bús férfi panaszai, vagy A szegény kisgyermek panaszai című ciklusaiban például, mi is ugyanúgy érezzük, csak az még nem olyan zaklatott, és nem annyira triviális, mint azok, akiket ma modernnek neveznek.*

– Éppen Kosztolányinál, az Esti Kornél énekében például azt szeretem, hogy az ő igényessége örökérvényűséget is jelent.

– *Képein a mozgás harmóniáját érzem. Érdekes, hogy olyan statikus dologban, mint egy festmény, a mozgás, a vibrálás ilyen lényeges lebet.*

– Ez egyébként a festészetnek egy csapdája, hogy mondjuk, egy nem festő, vagy aki nem is akar festeni, azt hiszi, nézve a képeket, főképp a klasszikus képeket, hogy a festő mintha a szótárnak csak a főneveit használná. Hogy *ember*, meg *asszony*, meg *gyerek*, *báz*, meg *erdő*, meg *felbő*, meg *madár*, de valójában nem erről van szó. Az a szótár teljes szótár, abban mellékevek vannak, jelzők, kötőszavak, igék, és mivel a festészet egy nyelv, tökéletesen nyelv, még akkor is, ha ez egy metafora, mondjuk, hogy ezt mondom a festészetről, hogy az egy nyelv, ennek a nyelvnek éppúgy vannak történet, cselekvést kifejező igéi, minőséget kifejező jelzői, mint ahogy az élő anyanyelveknek van.

– *Mikor arra kérték, hogy Berzsenyi-versekhez rajzoljon, voltaképpen olyan feladatot kapott, hogy fordítsa le a rajz nyelvére az irodalom nyelvét.*

– Az érdekes volt! Annak idején Tüskés Tibor írt nekem egy levelet, hogy szeretné egy Berzsenyi-évfordulón a folyóirata egyik számát a rajzaimmal kitölteni. Gondolkodjam rajta, csináljak valamit, és mindenestre rögtön írom meg, hogy vállalom vagy nem vállalom. Én rögtön megírtam, hogy vállalom, mert az ember nem ad vissza egy megbízást. Persze, még fogalmam se volt, hogy mit csináljak. Hogy mit vártak, vagy mit kértek, nem mondták meg, nekem kellett meghatározni, hogy mit nyújtok, mit adok. Itt kezdődtek a bajok. Egyrészt, egy kicsit nyomasztó volt az a néhány illusztráció, amit ismertem mások kezéből Berzsenyiről. Ugyanis Berzsenyit busafejű, kis mokány magyarnak, mentében, dolmányban, csizmában, lugasban, vagy a méhesének a padján ülve, így rajzolták le, előtte árkus papír, lúdtoll a kezében, szóval, ami egy olyan rossz népszínmű-rendezésnek tűnt. Nem mondom meg, hogy kik illusztráltak, mert nagyon nagy nevek vannak köztük, de én ezt nem szerettem, zsigerből utáltam ezt a fajta megközelítést. Arra gondoltam, hogy az ember elolvas egy verset egy költőtől, egy élménnyel gazdagabb lesz. Annak a költészetéről is már van fogalmam, azokról a verseiről is, amiket még nem olvastam. Tehát készítem rá, hogy elolvassam. Ez, ha egyszer az ember lelkébe befészkelte magát, ott, úgy érzem, folytatódik. Az egy társalgás a költővel, a költő és az olvasó egy szent pillanat-

ban, mint két barát ül egymással szemben, de hát ő kezdte el a beszélgetést. Nem is nagyon illik onnan eltérni, meg nem is akar az ember, mert nagyon érdekli a gondolat, és akkor magában folytatja.

Én itt éreztem a feladatomat, hogy ezeknek a rajzoknak olyannak kell lenni, hogy én folytassam magamban azt a dolgot, tehát ahhoz szóljak hozzá, amit ő kezdett el. S amit Berzsenyi mondott, akkor, nem tudom én, 1812-ben mondjuk, a múlt század elején, nekem ugyanúgy tárgya a gondolkodásomnak. Tehát nekem a mostani életem, a mostani élményeim egészéből kell kiválasztanom azokat az összefüggéseket, amiket hozzáfűzhetek ilyenformán a dologhoz. No, eddig eljutottam. Akkor most tessék, ezt meg kell rajzolni. Mi ez? További nehézség: Berzsenyi nyelve nagyon képies, tehát képeket csinál, úgyhogy legjobb lett volna öneki illusztrálni a saját verseit.

– *Lehet látni a patak partján a kicsi virágokat.*

– Persze. Csodálatos. És amellet olyan vonzó, dekoratív, fennkölt, és a természet rettenetes erővel megjelenik. És ez a sok mindenféle összevissza idézet, hogy a torlódásuk néha olyan erős...

– *Hogy elvonja az ember figyelmét az apró részletekről. Akkor derül ki, mikor az ember leül, és sorról-sorra megfigyeli. Például tanítom, mondjuk valakinek beszélek róla, akkor veszem én is észre, hogy nemcsak a nagy fellegekig tornyosuló klasszikus Berzsenyi, hanem a körülötte élő természet, az apró dolgok milyen lényegesek.*

– Ezek külön-külön mind megrajzolhatók. Nagyon nehéz most ebből valamit úgy kiválasztani, hogy ne rajzoljam meg. De hát pont nem azt akarom csinálni. Egy nyaram ment rá, ezekre a „rossz” rajzokra. Idézőjelben mondom, hogy rossz rajzok, mert nekem jók ezek a rajzok, de ez csak később igazolódott, hogy jók. Én megrajoltam akkor vagy harminc rajzot, azt szépen beraktam egy borítékba, elküldtem Tüskés Tibornak. Válasz egy ideig nem jött, már magam is vártam, hogy na mit szól hozzá Tibor, közben egy kísérő levelet írtam, amiben megírtam, hogy nem tudtam én, mint aki megsemmisül a Berzsenyi szövezőnében, és ott néhány kis dolgot emléktárgyként összeszed illusztrációnak, ezt én nem tudtam teljesíteni, viszont én ezeket vállalom, mert valahogy jónak érzem.

Tüskés Tibor válasza érdekes volt, ebből a sokból hármat közölt, és közölte a leveletem. Fakszimilében. Mert szerinte a levelem jobb volt, mint a rajzok, később még mondta is, hogy hát igen, mutatta ennek is, annak is a rajzokat, és bizony nehéz volt, és idézte azokat a klasszikusokat, akiknek nekem nem tetszettek az illusztrációi. Azok munkái után nagyon nehéz ezt most elfogadni. Aztán fölkért még másokat is, úgyhogy megvolt a Somogy című lap Berzsenyiszáma, de tíz szerző összeszedett rajzaiból.

– *Elég későn szerettem meg Berzsenyit, ifjúságomban idegen volt nekem, pedig én latinos voltam, nem jelentettek problémát ezek az ő díszítményei. Akkor értettem meg igazán, amikor jól megismertem az életét, és alaposabban megfigyeltem a verseit.*

– Én azt hiszem, Berzsenyit nem Berzsenyi értelmezéséből értjük meg, hanem a világban fedezzük fel ezeket a dolgokat, amik az ő verseiben jelen vannak. Itt akarom folytatni, hogy mi is egy Berzsenyi-kép: valahogy így gondolkoztam.

– *Ezek ugye rajzok voltak, és utána most festett képről beszél, ennek tebát volt folytatása.*

– Itt csak annyit közben röviden, hogy mikor egy festő csinál egy rajzot, az egész más, mint amikor egy grafikus csinál egy rajzot. Az a minimum, ami szükséges ahhoz, hogy elinduljon egy kép, és festés közben az összes többi ki kell találni, vagy magától jön, vagy pedig az ember kitalálja. Úgyhogy ezek nagyon minimalista rajzok. Ez történt. De én akkor már elégedett voltam. Teljesen megbocsátottam magamnak minden hiányosságomat, mert éreztem, hogy most valamit sikerült megfognom, ami él, eleven, használható, de hogy miben, azt sejtettem, hogy valószínűleg a festészetben. Tehát nem illusztrációnak. Minden reggel Szigligeten kivonultam a ház mögé, ahol árnyék volt, és nem láttam semmit és csend volt, vittem magammal papírt és rajzoltam. És a Berzsényi-kötetet vittem, olvastam közben a verseket. Rajzoltam, ami eszembe jutott, minden figurát kipróbáltam, azt is kipróbáltam, hogy egy rajzot nagyon részletesen, minuciózusan, mindenre kiterjedően megrajzolok. Azt is, hogy egy ötletet, ami úgy átfutott a fejemben, azt ugyanilyen gyorsan, csak éppen hogy letenni. Egyik sem okozott örömet. Éreztem, hogy nincs ereje. Nem életképes. A végén azt csináltam, hogy se könyv, se papír, se toll, se ceruza, ott a szülő között bókásztam, és néha befeküdtem oda a sorok közé, és néztem az eget... Berzsényi, Berzsényi, eszelősen, ki is az a Berzsényi? És a végén rájöttem valamire, amit most bevallok, de nagyon leegyszerűsítve, és enyhén torzítva, mert nem ilyen tiszteletlen: azt mondtam: mi is a Berzsényi-vers? Berzsényi-vers az, hogy itt van ez a zseni, aki talál három karakteres pontot, azt a három karakteres pontot a világirodalomban kizárólagosan egyedülállóan fantasztikus választékossággal megfogalmazza, leírja, esetleg egy sor lesz belőle, és körülönti a Berzsényi-féle halandzsákkal, bocsánat, ezt akartam mondani, hogy ez tiszteletlenség, de ott a szülő között hanyatt fekve, az eget nézve az ember miért ne egyszerűsítsen? Így tudtam magamban megfogalmazni: ezt kell csinálni. Minden valamirevaló művésznek van egy olyan szókészlete, erre mondtam az előbb, hogy halandzsa, olyan anyagraktára, amiből azt vesz elő, amit akar, és bőségesen önti. Berzsényinél mindig arról szól a vers, amiről ő mondani akart valamit, amikor nem akart vagy nem tudott mondani semmit, vagy annyira dúlt benne az elkeseredettség, akkor nem írt semmit.

– *Akkor elkezdett tanulmányokat írni.*

– Esetleg. Igen. Én, mint alkotóművész, tele vagyok szintén egy olyan anyagraktárral, hogy bármikor balkézzel meg tudom húzni azokat a kanyarokat, meg hegyes formákat, meg egymással ütköző dolgokat, amikkel tele vannak a képek, de nem a kép lényege ez! Hanem a kép töltőanyaga. Ezt kell csinálni. Meg kell találnom valamit, ami lehetőleg Berzsényivel legyen rokonságban, amit ő is csinált, és akkor én a saját „halandzsáimmal” (idézőjelben mondom), ezt öntsem körül, és akkor kvázi csináltam egy festett Berzsényi-verset. Egyidejűleg, miközben a rajzokat elküldtem, máris kezdtem ezekkel foglalkozni. Vázlatokat csináltam, sokat, többet, majd önálló életet kezdtek élni ezek a képek, és akkor már nem is gondoltam kimondottan Berzsényire, hanem a kép összefüggéseire gondoltam, és azt próbáltam harmonikusan úgy teljessé tenni, hogy az a gondolat, az a képi gondolat a lehető legharmonikusabban és gazdagon

jöjjön elő, amire gondoltam. Körülbelül tizenöt kép lett... Takáts Gyula is eszembe jutott, mégpedig azért, mert Kaposváron volt egy kiállítás, azt hiszem, találkoztam ott magával, ott a Berzsényi Társaság festői állították ki a nagy Istenbizonyjaikat, hogy ők milyen nagy magyarok és milyen jó festők és minden, de tényleg kedves volt minden, én meg ezekből állítottam ki kettőt.

– *Milyen címeik vannak?*

– Berzsényi-verscímek. Például olyan, hogy „*Hol vagy, te Szépbalom?*” Kazinczyhoz írt nagy tiszteletadás ez a verse, soha nem adnék képnek ilyen címet, ha nem volna ilyen oka, de hogy ezt a címet kapta, utólag azt mondom, hogy nagyon jól hangzik képnek is egy ilyen cím, úgyhogy örültem neki. Ilyen címek vannak, hogy *A reggel*, *A magyarokhoz*, azt nem kerültem ki, *Osztályrészem*, a *Szerelem*, az volt a másik ilyen. Ebből kettőt állítottam ki, és magamban megállapítottam, hogy itt van ez a sok remek nagy festő, és mégis csak én, ezekkel a kis magán jellegű ügyeimmel egész jól szerepeltem. Már akkor elszemtelenedtem, mert rájöttem a dolgok nyitjára, vagyis, hogy lehet megközelíteni a Berzsényi-verseket. Nagyon jól festett ott a kiállításon. És Takáts Gyula volt az, aki nagyon barátságosan odajött és mondta, hogy ezek nagyon jók, pont ő, aki pedig szerintem beleszólt az illusztrációkba, hogy nem a legjobbak, és nagyon barátságosan beszélgettünk ott. Jól esett ez a Gyulától.

– *Takáts Gyula a „pannon költő”, aki maga is rajzol, maga is fest, a verseiben is fest tulajdonképpen, azokat a színeket, amelyek jellemzőek erre a mediterrán tájra, ahol a becebegyi szőlő virul, meg a Balaton, meg Kaposvár. Magára is azt mondják, hogy szigligeti festő. Megtalálta az otthonát a Balaton-környékben, mint a költő Takáts Gyula.*

– Berzsényinek van egy verse, aminek az a címe, hogy *Takács Józsefhez*. Egy episztola. Mondom, még akár ezt is lehet illusztrálni. Végigolvastam, ebben semmi nem volt. Illusztrálni való semmi. Az egész gondolat semmi, egy meleg kézszorítás, és hízogó szavak, baráti hangnemben, tehát egy igazi, nemes episztola. Utolsó sorai között volt hogy : „Ó Takács!” Így leírva, felkiáltó jel, és akkor még mondott neki egy szentenciát. És én ezt az „Ó Takács”-ot vettem ki, és mint betűt beírtam egy ilyen burjánzó, levedező, pillangózó környezetbe, és olyan színt választottam hozzá, amibe pont az a derűs barátságosság, tehát a narancsnak és a kéknek egy kapcsolatát, és ezt festettem meg. Nagyon tetszett nekem ez az ötlet, szép vázlatot csináltam róla, aztán egy vászonra elkezdtem nagyon komolyan festeni, hát nagyon nem sikerült, mert nem lehetett ezt olyan nagyon komolyan venni. Utána megfestettem még egyszer, olajfestékkel, papíron, amivel könnyedebben tudtam az egészet megjeleníteni, kicsit rövidebb idő alatt, az viszont elég jól sikerült. Annyit változtattam rajta, hogy Takács: az cs-vel van írva Berzsényinél, és ts-sel írtam, gondolva arra ezelőtt három évvel, hogy hátha egyszer Gyula bácsival majd olyan közelségbe kerülök, hogy azt mondom, hogy ha ez is úgy tetszik neked, mint annak idején azok, akkor fogadd el tőlem.

Egy barátommal egyszer valahol voltunk, és várni kellett a vonatra, kicsit beültünk ebédelni valahova, és közben ott egy antikváriumban vettünk egy-két könyvet, az egyik Takáts Gyula versei voltak. És közben olvastuk és beszélgettünk ezekről a versekről, és az volt a beszélgetés eredménye, hogy Takáts Gyula

nagyon igényesen fogalmaz, rettenetes műgonddal végig meg volt csinálva, nagyon jól. Nem lehet kicserélni. Ő az, aki a költészetének a főműveit írta csak meg tulajdonképpen, ami ritkaság, azt én magamnak is munkában alapelvnek tekintem, hogy nincs rossz kép. Ha az eredeti gondolat rossz volt, akkor nem lehet a képet megcsinálni, akkor a kép eljut egy olyan állapotba, hogy ott abba kell hagyni, meg kell semmisíteni. De ha jó volt az eredeti gondolat, akkor a képet addig kell csinálni, amíg azt visszaadja, és lehet.

– *Beszélt a Berzsenyihez kapcsolódó képeiről, itt van a falon A reggel.*

– Röviden csak annyit mondhatok, hogy egy ellentét van benne, az éjszaka és a nappal. A Nap kirobbanóan előjön valahonnan, valamit elzavart, elnyomott, elpusztított: az éjszakát. No most az éjszaka - nappal ellentét, ez az ősi gondolat, hogy a jó meg a rossz, az isteni meg az alvilági, tehát valami ilyenfajta hangulati velejárója van ennek a gondolatnak. Tehát a Nap, ahogy kitört, elsurranak, eltűnnek, elosonnak ezek az éjszakai rémek, valami ilyesmiről van szó, persze a vers ennél gazdagabb és árnyaltabb. A kép álló forma, ez azért kellett, hogy a Nap fölemelkedésének helye legyen. Fekvő formában meg lehet komponálni egy napfölkeltét, de az nem tudja annyira kifejezővé, expresszívvé tenni a Nap emelkedését. Ezt különben a természetben látni lehet, ezeket látom, mert hajnalban kelek Szigligeten, és pont szemben a Badacsonynál kel föl a Nap. A fölkelő Nap és a környezete színes. Az összes többi, ahol még nincs Nap, és mivel a Badacsony mögött kel föl a Nap, a Badacsony innenső oldalán árnyék van, ebben az árnyékban minden monokróm. Az is színes persze, csak nem olyan értelemben színes, mint a kék ég, meg a piros nap, meg a sárga felhő meg ilyesmi, a kettő között roppant élesek a kontúrok. A fölkelő Nap ellenfényt hoz létre, ami nagyon élessé teszi a kontúrokat, az előtérben pedig ott vannak azok a megfogalmazhatatlan lények, amik, mondjuk, egy félórával ezelőtt még éltek és még az ő birodalmukban éltünk mi is, de most már ezek egymással is kezdenek összeolvadni és eltűnni. Ez volt a gondolat. Ott az égen egy kicsit szárnyakká válnak a felhők, kifejezésben segítik a Nap emelkedését. Valóban, a Napnak ezt a versben is kifejezett agresszív megjelenését nagyon kifejező jelenlétére gondolok, ami versben evidens. A képen is legyen evidens, és ne az legyen evidens, ha én az előtérbe odafestek mondjuk egy nyugágyat egy benne fekvő figurával, akkor már az a téma. Akkor már nem a Nap. Erre vigyázni kell, hogy az ember meddig engedi a nézőt a téma fölismerésére.

– *Az impresszionisták, akiket az előbb említett, szerettek kerteket festeni. De az egészen más volt.*

– A kert ott is hordozója volt valaminek. Itt van például mellettem ez a kis kép. Látja, ez egy Tornyai. Semmi nem nyilvánvaló, mégis a kép ott van, döglesztő meleg van, nyár van, reménytelen. És se ember, se állat nincs a képen, mert itt nincs más, mint egy nyári dél. Ez a Tornyai-kép mondanivalója. Ott egy csikó is viháncolhatna, biztos meg tudta volna csinálni, de akkor már nem ez a téma. Ezt akarta kifejezni. Érdekes, hogy ez egy nyári dél, ez meg egy nyári hajnal. Itt a hajnalnak pont az agresszivitását akartam kifejezni, ugyanúgy, mint ahogy Tornyai ezen a képen a döglesztő nyári meleget.

– *A Tornyai-kép korántsem olyan színes, mint Gerzson Pál képe, pedig az dél, csak több napfénnel.*

– De pont annak a színnek kell megjelenni ahhoz, mert az a szín hordozza ezt a bizonyos fárasztó, agyat kínzó meleget. Nálam minden most kezdődik, a színek is most születnek. Még nem alakult ki ez az összeolvadt harmónia, ami a Tornyai-képen... Gyerekkoromban nekem eszem ágába se volt, hogy valamikor is festő leszek. Azt sem tudtam, mi leszek, lehet, hogy éppen mozdonyvezető akartam lenni akkoriban, de biztos, hogy nem festő. De járt nekünk az *Új idők* című lap, aminek volt irodalmi része, azt hiszem, az Herczeg Ferenc rovata volt, és a képzőművészeti részt Lyka Károly szerkesztette. Lyka Károly a magyar reformkor csodálatos módon nagy ismerője volt, majdnem azt mondom, hogy kortárs ismerője, ugyanakkor az ő érett korában fiatalként jelentkeztek Egry, Nagy István, Nagy-Balogh, Gulácsy, akiről ő nagy szeretettel írt. És nagy hozzáértéssel. És nagyon jól tudott róluk írni. Illusztrációk voltak persze a lapban, én ezeket nagyon nagy élvezettel nézegettem.

– *Én nagyon szerettem, mikor ő a különböző festőiskoláktól írt. Magával kapcsolatban tudni lehet, hogy Hódmezővásárhelyen, meg Debrecenben volt művésztelepen, ezekről ő már nem írt. Maga jól tudott ott dolgozni?*

– Mondjuk Hódmezővásárhely, az volt érdekes, mert ott töményen kaptam Tornyait, mert a múzeumnak rengeteg Tornyai-képe van, meg magángyűjteményekben is láttam, és azonosítani tudtam azzal a miliővel, azzal a környezettel, amelyben ő élt. Mert ott a tanyavilágot is meg tudtam nézni, ez valamikor az ötvenes évek közepén volt. Semmi sem áll tőlem távolabb, mint ez az alföldi város, és az a világ, azok az emberek, sőt az a mentalitás, de! Nagyon imponálóan tetszett nekem, ahogy Tornyai például azt a világot nagyon meg tudta ragadni. Hogy azt a világot magyarul meg lehetett fogalmazni. Kiss Lajosnak van egy könyve Vásárhelyről, ő együtt élt ezekkel a művésztelepen és gyönyörűen, csodálatosan leírja. Én úgy fogadtam a vásárhelyieket, jobbra nézek, itt az élet, balra nézek, ott a neki megfelelő művészet. És ez tökéletesen jó. Vásárhelyen három hónapig dolgoztam. Abszolút egyedül. Tehát nem volt ez olyan művésztelep, hogy este összejöttünk és daloltunk. Nem, teljesen egyedül voltam, éppen a télből a tavaszba forduló hónapokban, nagyon jól éreztem magam, és nagyon tudtam koncentrálni. És ez nekem nagy fordulatot hozott, mert én Vásárhelyt nem tudtam festeni, én egy szót se mondok arról, hogy a vásárhelyi világból valamit meg tudtam volna valósítani. Nem. Sőt, majdnem azt éreztem, hogy az emberi tisztesség kívánja, hogy én ide betettem a lábamat, mint vendég, egy olyan helyre, ami tökéletesen meg van nekik alkotva, és amit belaktak, és nekem ott csöndben kell lennem, és jól kell viselkednem. Ez volt a kötelességem, és ebben én jól éreztem magam. Úgyhogy mikor benn a szobában festettem, mert én benn festettem, nem kinn, akkor én magamban a magammal hurcolt mindenféle egyéb gondolatot próbáltam megfogalmazni, rajzokban, festésben. Kis képeket festettem, ami akkoriban avantgardizmusnak számított, úgyhogy eléggé le is dorongoltak utána.

– *Mi volt a témája?*

– Figurális képek voltak, de igazában nem volt témájuk, hanem olyan jelképszerű dolgok voltak, például, egy ember, amint éppen összeesik, és egy másik ember felemeli. És hatalmas erőfelfejtéssel egy hatalmas testet cipel. Alacsony horizont, fantasztikus, monumentális szituáció volt ez. Körülbelül tizen-

öt-húsz ilyen képet festettem abban az időben. Ezek meg is vannak valahol. Úgyhogy ez tényleg fordulatot hozott, valahogy azt jelentette, hogy elég volt abból, hogy van egy látott világ, és én a látott világot szolgálai alázattal próbáljam megismételni a vásznon. Többé-kevésbé megközelítheti a természetet, de sose az.

– *Koronként változik, mert mondjuk Pál Lászlóék...*

– Abszolút átköltés volt. Már mi is hozzászoktunk a természet-szemléletben azokhoz az igazságokhoz, most már a Balatont is úgy látjuk, mint Egry, pedig nem olyan a Balaton, mint az Egry-képeken! Sokkal inkább olyan a Balaton, mint azokon a rossz képkereskedelmi vásznanon, amiket annak idején festők csináltak kis pénzért.

– *De ott van Mészöly Géza Balatonja.*

– Mészöly képeit ha kicsit elmozdítja az ember, a kompozíción belül, akkor már nem olyan a kép, akkor már utánérzés. Pontosan az, ahogy ott össze van rendezve, az Mészöly fantáziájának a szüleménye. S azt kell bebizonyítani ezek után, hogy ez a fajta absztrakció, amit a mai festők szeretnek csinálni, mondván, hogy nem másolják a természetet, hogy ez is a természet, igen, ki merem mondani, ebben is megvan a fölismerhető természet, csak még nem szoktak hozzá az emberek. A zenei harmóniák is később válnak érthetőkké, a maguk idejében gyakran botrányosak. Ha az ember elmegy a Nemzeti Galériába, megnézi Mészöly Géza képeit, ott vannak ezek a nagy, részletezett és aprólékosan megfestett tárgyak teljesen korrektül ábrázolt, nagy balatoni képek, ott az öbölben tehenek a vízben, csónak kihúzza, valami család ott eszeget valamit, szóval, ismerjük ezeket a képeket. De ott vannak ezek a vázlatok. Ez volt Mészöly módszere, hogy egy festő-dobozba vitt magával húszszor harminc centis kartonokat, és festéket, és valahol leszúrta az állványát, elővette a festéket és azon a kartonon valamit lefestett magának, úgy, hogy majd a műteremben ő ezt telerakja minden-félével. Ezek vázlatok, ezeket nem sok választja el a Barcsay-féle konstruktív képektől. Fantasztikus szépek. Mondjuk, a mai festőhöz teljesen közel áll, mert a mai festő alig akar ennél többet megfesteni egy képen, mint Mészöly a vázlatokon. Ez is azt mutatja, tehát, hogy tulajdonképpen a festő mondandójának a lényege a konstrukció.

– *Az ember fölmeleg, nem tudom én, melyik hegycsúcsra, és lenéz, mondjuk télen, nem tudom, hogy Barcsay tanított-e engem, vagy pedig ő is úgy látott, mint én. Látja a sávokat, látja a fekete-fehéret, látja a bomorú és domború íveket. A festő tanítja az embert látni, gondolkodni; vagy megyek a vonaton és forog körülöttem a táj. Ugyanezt megtalálom azokon a képeken, amelyeken nálam sokkal költőibben látó festő látott, és ábrázolni tud. Maga mire akar tanítani? Hogyan gondolkodik arról, hogy mit vár az ember az élettől egyáltalán? És a művészettől.*

– Nem is tudom, hogy ezt kimondhatja-e az ember, az élet ad. Attól nem kérünk, attól kapunk. Én ezt hiszem, hogy ha az ember úgy él, hogy az életét tartalmasnak érzi, tehát egyfolytában megvan benne, mondhatnám azt is, az a hálás öröm, hogy ezt is meg azt is, meg amazt is át tudta élni, akkor hálából ezeket meg akarja örökíteni. Szóval, valahogy ki akarja fejezni az örömét. Tartozik az életnek ezzel. Én azt hiszem, a művészet is ezt akarja csinálni. Minden-

képpen visszatérő szó az öröm. Tehát a művészetben az igazságtalanságokat, a tragikumokat nem akarja megörökíteni az ember, de az örömeket igen. Az öröm vezéreszme a művészetben is. Biztos van persze olyan téma, ami kegyetlen, de azért nem mond ellent, mert azt is megörökíti az ember azzal, hogy valami nagyon magasrendű dolgot akar ezzel kifejezni. Például a vallásos festészet is, a Szentírást végigfestették, nem kihagyva belőle a Golgotát. De valami nagyon magasztos szándékkal csinálták azt is. Az a jelenet, amikor meg van festve, nem szadista élvezkedés, hanem pont az, hogy a világ valahogy ettől tisztul meg, tehát azt mondja, hogy az Isten még ott is Isten. Ott is valami nagyszerűt fejezett ki az ember. Én azt hiszem, a művészet ezt akarja. Ezért életigenlő, az élet lényegét mondjuk a boldogság értelmezésében próbálja megfogalmazni, mert ez a művészet belső parancsa. S talán ez is egyúttal a sarkalló dolog, hogy az ember azt érzi, hogy ez nekem tetszik, én ettől boldog vagyok, és valószínűleg ő is, meg ő is, meg mindenki, akkor nekem valamit kell erről mondanom, és hogyha ezt meg tudom csinálni, akkor én tettem valamit.

Az ember nem gondol arra, hogy most szolgálatot tesz, vagy kötelességet teljesít, hanem egy indulati, belső, majdnem azt mondom, vegetatív igény az, hogy ezt kifejezze, de ez szükséges dolog, kötelező dolog.

– Teremtés.

– Teremtés, meg az öröm. Szoros kapcsolatban áll.

(Elhangzott a Bartók Rádióban, 2001. január 29-én)

